

نیازسنجی پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی

حسن کریمی* / کارشناسی ارشد روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی
احمد به‌پژوه / استاد روان‌شناسی دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران
حکیمه محمودی / کارشناس آموزش زبان انگلیسی

چکیده

زمینه: هدف پژوهش حاضر نیازسنجی پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی بود.
روش: نمونه آماری پژوهش شامل ۳۰ نفر از والدین با فرزند کم‌توان ذهنی و ۳۰ نفر از معلمان شاغل در مدارس ویژه شهرستان خدابنده بود که به شیوه هدفمند انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسش‌نامه نیازسنجی با استفاده از دو فرم والدین و معلم (محقق ساخته) استفاده شد. داده‌های به دست آمده با استفاده از آمار توصیفی مورد تحلیل قرار گرفت.
یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که برای آموزش مهارت‌های پیش حرفه‌ای به دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی بهتر است مقوله‌ها و نیازهای آموزشی مانند: مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌های شناختی، مهارت‌های پایه تحصیلی، مهارت‌های روابط بین‌فردی، مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های عملکردی، تقویت اعتمادبه‌نفس و خلاقیت استفاده از افراد متخصص در آموزش مهارت‌های حرفه‌ای و آموزش مهارت‌ها و حرفه‌های مناسب در برنامه آموزشی گنجانده و اجرا شوند. همچنین نتایج پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی صرف نظر از علل و سطح کم‌توان ذهنی‌شان، نیازمند آموزشی هستند که آن‌ها را برای زندگی مستقل آماده کند.
نتیجه‌گیری: بدین منظور اجرای برنامه‌های آموزشی برای افزایش توانایی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی برای کارکرد مستقل تر در زندگی روزمره بسیار ضروری است و یکی از اقدامات اساسی برای دستیابی به این هدف، نیازسنجی پیش حرفه‌ای برای آن‌هاست. در واقع آموزش مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای آماده‌سازی کودکان کم‌توان ذهنی برای ورود به دوره حرفه‌آموزی و محیط کار ضروری است.
واژه‌های کلیدی: نیازسنجی، پیش حرفه‌ای، کم‌توان ذهنی.

زمینه

تا این‌گونه دانش‌آموزان قادر شوند تا حدی از برنامه آموزشی عادی بهره‌مند و کمبودهای خود را جبران کنند. در چنین شرایطی عوامل ناکامی، دغدغه عقب ماندن و شکست تحصیلی به تدریج از بین می‌رود و زمینه‌های پیشرفت و شکوفایی آن‌ها فراهم می‌شود (گوردون، ریان و شیلو^۳، ۱۹۷۲؛ ترجمه به‌پژوه، ۱۳۹۱).
ضرورت آموزش پیش حرفه‌ای^۴ از زمانی که سازمان یونسکو در هشتمین جلسه کنفرانس عمومی تاکید کرد که آموزش عمومی بدون ارایه حرفه‌آموزی ناکامل است، قوت بیشتری گرفت. آموزش پیش حرفه‌ای، رویکردی است که برای اطمینان از کسب مهارت‌ها، نگرش‌ها و رفتارهایی که دانش‌آموزان را برای ادامه یادگیری توانمند کرده و برای زندگی آماده می‌کنند، طراحی شده است (جیلارد^۵، ۱۹۹۵؛ به نقل از همتی علمدارلو، ۱۳۹۰).

دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی^۱، مانند دیگر دانش‌آموزان، نیازهایی دارند که در خانه و مدرسه باید مورد توجه قرار گیرند اما افزون بر نیازهای عادی، آن‌ها نیازهای ویژه‌ای هم دارند که والدین و همه مسئولان آموزشی موظف هستند آن نیازها را برآورده کنند. با توجه به این امر بیشتر دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی تا حدی از آموزش و پرورش پیش دبستانی محروم بوده و همچنین در دریافت مهارت‌های اساسی و فعالیت‌های آموزشی نسبت به افراد عادی کندتر هستند، در چنین شرایطی نظام آموزش و پرورش ویژه^۲ وظیفه دارد با استفاده از روش غنی‌سازی آموزشی و محیطی نیازهای آموزشی ویژه (آموزش ترمیمی)، خدمات ویژه (گفتاردرمانی و کاردرمانی) و امکانات مناسب دیگر را فراهم کند

3. Gordon, Ryan & Shilo
4. Pre- Vocational Education
5. Gillard

1. Mental Retardation
2. Special Education
* Email: hassankarimi160@ut.ac.ir

آن که مشاغل ویژه‌ای را به دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی آموزش پذیریم، بهتر است مهارت‌های پیش حرفه‌ای و اساسی لازم برای ورود به مشاغل نیمه تخصصی یا غیرتخصصی را در برنامه درسی این گروه بگنجانند (لافتیگ، ۲۰۰۵؛ لیندستروم، ۲۰۰۲).

از آنجا که یک فرد کم‌توان ذهنی در همه مراحل زندگی به درجات مختلف و به انواع متنوعی از خدمات آموزش و توان بخشی^۱ نیازمند و وابسته است، بنابراین نگرش مقطعی به آموزش پیش حرفه‌ای، یکی از آسیب‌های اثربخشی آموزش‌های این گروه است (دوتا، ژروی، چان، چو و دیکمن، ۲۰۰۸؛ شه‌ناصریان، ۲۰۰۱؛ آلول و کوب، ۲۰۰۹).

هرچند والدین به‌عنوان یکی از منابع قابل اطمینان و مهم شناسایی توانمندی‌های بالقوه دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی در نظر گرفته می‌شوند اما به‌طور سنتی همیشه خارج از دایره آموزش‌های رسمی و برنامه‌ریزی مربوط به فرزندانشان بوده‌اند (لیولی، ۱۹۹۸). والدین می‌توانند حلقه اتصال مناسبی میان برنامه‌های آموزشی و جامعه باشند و نظر سنجی‌ها و مصاحبه‌های انجام شده از والدین نشان داد که آن‌ها می‌توانند نقش فعال و مناسبی در جایگزینی فرزندانشان در جامعه ایفا کنند. آن‌ها می‌توانند به‌عنوان داوطلب در برنامه‌های آموزش حرفه‌ای مبتنی بر جامعه نیز نقش مهمی ایفا کنند. (وارشینگ، گیلورد و گیلورد، ۱۹۸۶). بررسی‌های جدید نیز بر نقش والدین در برنامه‌ریزی و اجرای آموزش مهارت‌های حرفه‌ای تاکید داشته‌اند و برای این پیشنهاد دلایل مختلفی بیان شده است. یکی از مهم‌ترین دلایل، توانایی والدین در شناسایی نیازهای فرزندانشان است زیرا آن‌ها بیشترین زمان را با فرزندانشان سپری می‌کنند (جاپ، ۱۹۹۳).

افزون بر این، همان‌طور که می‌دانیم معلمان نیز از مهم‌ترین عناصر سیستم آموزشی هستند. به سخن دیگر، کیفیت فرآیند آموزشی وابسته به شایستگی معلمانی است که فرآیند آموزشی را هدایت و رهبری می‌کنند (سهان، ۲۰۰۹)، بنابراین موفقیت برنامه‌های آموزشی طرح شده به شناخت خوب معلم از برنامه و داشتن علم و مهارت موردنیاز این برنامه بستگی دارد. در حقیقت برنامه‌ریزان آموزشی باید از دیدگاه معلمان

به‌طور کلی، فلسفه آموزش پیش حرفه‌ای مواجه کردن دانش‌آموزان با مهارت‌های لازم در زندگی واقعی به‌منظور بهبود مهارت‌های ضروری در زندگی روزمره‌شان و توانمندسازی آن‌ها برای تجربه و درک بهتر کارهای گوناگون است. در واقع آموزش پیش حرفه‌ای باعث می‌شود دانش‌آموزان جهت‌گیری درست به کار داشته باشند و این جهت‌گیری ادراک و نگرش آن‌ها را نسبت به کار به‌طور مطلوبی تحت تاثیر قرار می‌دهد و با برقراری ارتباط بین آموزش و کار عملی از طریق آشنا کردن دانش‌آموزان با دنیای کار شالوده حرفه‌آموزی در دوره‌های بعد را بنیان‌گذاری می‌کند (السعیده، ۲۰۰۸). به بیان دیگر، هدف آموزش پیش حرفه‌ای در سنین دوره ابتدایی و راهنمایی این نیست که دانش‌آموزان را برای شغل ویژه آماده کند، بلکه به دنبال بهبود توانایی‌های عمومی آن‌ها و کشف علایقشان از طریق ارایه تجربه‌های متنوع و گسترده به آن‌ها است (همتی علمدارلو، ۱۳۹۰).

بر این اساس، از ضروریات برنامه‌های درسی افراد کم‌توان ذهنی آن است که فرصتی داده شود تا توانایی‌هایشان را برای حمایت از خود به‌ظهور برسانند و از یأس و ناامیدی ناشی از اینکه ممکن است نتوانند مانند دیگران در کارشان شایستگی پیدا کنند، جلوگیری شود (ویری، کالجوا، والرلو و فاه، ۲۰۰۴؛ والش، لینچ و دلسی، ۱۹۹۴).

موفقیت و اثربخشی برنامه‌های آموزش ویژه، مرهون سرمایه‌گذاری روی آموزش مهارت‌های پیش حرفه‌ای و پایه است. آموزش مهارت‌های پیش حرفه‌ای در زمینه روابط بین فردی و اجتماعی، رمز موفقیت افراد در برنامه آموزش حرفه‌ای است (ویری و همکاران، ۲۰۰۴). آموزش پیش حرفه‌ای، موجب سازگاری فرد در محیط، افزایش توانایی کار کردن با دیگران و داشتن زندگی مستقل در افراد کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر می‌شود (لوبن، ۱۹۹۷؛ کلارک، ۱۹۹۴).

بسیاری عقیده دارند که چون دانش‌آموزان با نیازهای ویژه نمی‌توانند در برخی مباحث تحصیلی شایستگی کامل کسب کنند یا موفقیتی به دست آورند، بنابراین بهترین برنامه درسی برای آن‌ها باید نوعی کلاس کارآموزی حرفه‌ای باشد (ابطحی، ۱۳۹۰). در این راستا پژوهشگران به این نتیجه رسیده‌اند که به‌جای

می‌دهد، این مقیاس برای همه بافت‌های فرهنگی مناسب بوده و دارای اعتبار بین فرهنگی^۲ است (دنگ و هریس، ۲۰۰۸؛ المسری و همکاران، ۲۰۱۱؛ بیلگن، کوبان و تانریورد، ۲۰۱۲) و با اعتباریابی این مقیاس در ایران توسط سلیمانی و بشاش (۱۳۹۲) همسانی درونی آن نشان داد همه ۳۵ سوال برای گروه مادران ۰/۸۶ و برای گروه پدران ۰/۸۱ همبستگی بالایی با کل نمره داشت. محاسبه ضریب آزمون- باز آزمون به فاصله سه ماه مطلوب و بالا بود ($P < 0/001$)، همچنین مقیاس نیازهای خانواده برای خانواده‌های ایرانی (IFSN)^۳ نصیری و سامانی؛ شامل ۲۶ گویه است و نتایج ضرایب پایایی برای کل مقیاس ۰/۹۵ و برای مولفه‌های مقیاس بین ۰/۷۷ تا ۰/۹۲ گزارش شده و نتایج تحلیل عاملی مقیاس نشان داده که این مقیاس پنج عاملی ۰/۶۴ از واریانس، کل مقیاس را تبیین می‌کند.

فرم (الف): پرسشنامه نیازسنجی والدین، شامل ۹ سوال باز پاسخ و ۲۱ سوال بسته پاسخ است. سوال‌های باز پاسخ نیازهای اطلاعاتی در ارتباط با فرزند مانند مسائل و مشکلات رفتاری، عاطفی و تربیتی، زندگی مستقل شغلی و حرفه‌ای، مهارت‌ها و روش‌های آموزشی، انتظار والدین از مدیریت مدرسه، انتظار والدین از معلمان و کارشناسان، انتظار والدین از مرکز توان‌بخشی و پیش‌حرفه‌ای برای پیشرفت توانایی‌های بالفعل و بالقوه فرزندشان در زمینه مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای (مهارت‌های تحصیلی، ارتباطی، اجتماعی، حرکتی و جسمانی، درک مفاهیم زمان و مکان و زندگی روزمره)، همکاری آن‌ها با مدرسه و پیشنهادها برای بهبود مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای فرزندشان در مدرسه را می‌سنجد. سوال‌های بسته پاسخ با مقیاس ۵ درجه‌ای (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم) نیازهای اطلاعاتی در ارتباط با فرزند مانند آموزش مهارت‌های اجتماعی، اعتمادبه‌نفس، همدلی و مشورت، مهارت‌های روزمره، آموزش خلاقیت، مهارت‌های تحصیلی و مهارت ارتباطی را مشخص می‌کند.

فرم (ب): پرسشنامه نیازسنجی معلمان، شامل ۹ سوال باز پاسخ و ۲۱ سوال بسته پاسخ است. سوال‌های باز پاسخ نیازهای اطلاعاتی در ارتباط با دانش‌آموزان مانند مسائل و مشکلات رفتاری، عاطفی و تربیتی،

در برنامه‌ریزی آموزشی استفاده کرده و معلمان هم باید دانش خود را در مورد دانش‌آموزان، فرآیند یاددهی-یادگیری و غیره توسعه دهند و این کار از طریق مطالعه دقیق و کامل برنامه درسی امکان‌پذیر است.

بر همین اساس، پژوهش حاضر سعی بر نیازسنجی پیش‌حرفه‌ای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی در سنین دوره ابتدایی و راهنمایی از نظر والدین و معلمان دارد.

روش

الف) طرح پژوهش و شرکت‌کنندگان: این پژوهش از نوع زمینه‌یابی بود. در پژوهش حاضر هدف این بود که با نظرسنجی از معلمان که به آموزش این دسته از دانش‌آموزان اشتغال و با توانایی و عملکرد آن‌ها آشنایی کامل دارند و نیز والدین آن‌ها که شاهد عملکرد دانش‌آموزان در محیط زندگی هستند، آماده‌سازی کودکان کم‌توان ذهنی در زمینه مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای بررسی شود، بنابراین با تهیه پرسش‌نامه‌ای بدین منظور، از روش پژوهش زمینه‌یابی استفاده شد. جامعه‌آماری پژوهش حاضر شامل همه معلمان مدارس استثنایی استان زنجان و همه والدین دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، دوره‌های ابتدایی و راهنمایی استان زنجان بودند که در سال تحصیلی ۹۳-۹۲ به تحصیل اشتغال داشتند.

نمونه مورد مطالعه شامل ۳۰ نفر از والدین دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی و ۳۰ نفر از معلمان پنج آموزشگاه اندیشه، توانا، هدایت، باغچه‌بان و مهر شهرستان خدابنده بودند که به روش هدفمند انتخاب شدند.

ب) ابزار: ابزاری که در این پژوهش به کار گرفته شد، پرسش‌نامه نیازسنجی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای فرم والدین (فرم الف) و فرم معلم (فرم ب) است که هر دو مورد محقق ساخته و با اقتباس از پرسش‌نامه مقیاس تجدیدنظر شده زمینه‌یابی نیازهای خانواده (R-FNS)^۱ بیلی و سیمونسون (۱۹۹۵) و مقیاس نیازهای خانواده برای خانواده‌های ایرانی نصیری و سامانی (۱۳۸۷) تدوین شدند. مقیاس تجدیدنظر شده زمینه‌یابی نیازهای خانواده (R-FNS) بیلی و سیمونسون؛ شامل ۳۵ گویه و هفت مولفه است که اعتبار این مقیاس در پژوهش‌های متعددی تایید شده و نتایج بررسی‌های مختلف نشان

2. Cross-Cultural Validity

3. Family Needs Scale for Iranian Families (IFSN)

1. Revised Family Needs Survey (R-FNS)

ب طراحی شده بود، بین والدین و معلمان مربوطه پخش شد و اطلاعات زیر از این پرسش‌نامه‌ها به دست آمد. از بین ۳۰ پرسش‌نامه تحویل داده شده به والدین (فرم الف)، ۱۹ مورد را مادر و ۱۱ مورد را پدر خانواده تکمیل کرده بودند که از بین این ۳۰ والدین پاسخ‌دهنده، ۹ مورد باهم نسبت فامیلی و ۶ مورد از آن‌ها بیش از یک فرزند با نیازهای ویژه داشتند. ۵ مورد از آن‌ها هم فرزندشان چند معلولیتی (کم‌توان ذهنی همراه با آسیب‌شنوایی یا فلج مغزی) بود. بنا به گفته والدین وضعیت اقتصادی این خانواده‌ها پایین و از خانواده‌های پرجمعیت بودند.

از بین ۳۰ نفر از معلمان پاسخ‌دهنده به پرسش‌نامه (فرم ب)، ۵ نفر مدرک کاردانی، ۱۸ نفر مدرک کارشناسی و ۷ نفر دارای مدرک کارشناسی ارشد بودند، سابقه تدریس معلمان به‌طور میانگین بالاتر از ۸ سال بود. جدول‌های ۱، ۲، ۳ و ۴ به ترتیب انعکاسی از نظرات ۳۰ نفر از والدین دارای فرزند کم‌توان ذهنی و معلمان مدارس استثنایی در پاسخ به پرسش‌نامه نیازسنجی است.

زندگی مستقل شغلی و حرفه‌ای، مهارت‌ها و روش‌های آموزشی، انتظار معلمان از مدیریت مدرسه، انتظار معلمان از مسئولان آموزش و پرورش، انتظار معلمان از متخصصان برنامه‌ریزی آموزشی^۱ برای پیشرفت توانایی‌های بالفعل و بالقوه دانش‌آموزان در زمینه مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای (مهارت‌های تحصیلی، ارتباطی، اجتماعی، حرکتی و جسمانی، درک مفاهیم زمان و مکان و زندگی روزمره) و پیشنهادها برای بهبود مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی را می‌سنجد. سوال‌های بسته با مقیاس ۵ درجه‌ای (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم) نیازهای اطلاعاتی در ارتباط با دانش‌آموزان مانند آموزش مهارت‌های اجتماعی، اعتماد به نفس، همدلی و مشورت، مهارت‌های روزمره، خلاقیت، مهارت‌های تحصیلی و ارتباطی را مشخص می‌کند.

ج) گردآوری داده‌ها: برای انجام پژوهش نخست پرسش‌نامه‌ای که به‌منظور نیازسنجی پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی توسط محقق در فرم الف و

جدول ۱. نیازهای اطلاعاتی والدین دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی (سوال‌های بسته پاسخ)

ردیف	مقوله‌ها	خیلی زیاد و زیاد		متوسط		کم و خیلی کم	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱	آموزش مهارت‌های اجتماعی	۱۰۰	۳۰	۰	۰	۰	۰
۲	آموزش مهارت‌های ارتباطی	۱۰۰	۳۰	۰	۰	۰	۰
۳	آموزش اعتماد به نفس	۸۶	۲۶	۷	۲	۷	۲
۴	آموزش مهارت‌های روزمره	۸۶	۲۶	۱۴	۴	۰	۰
۵	آموزش همدلی و مشورت	۸۶	۲۶	۷	۲	۷	۲
۶	آموزش خلاقیت	۸۶	۲۶	۷	۲	۷	۲
۷	آموزش مهارت‌های تحصیلی	۸۰	۲۴	۷	۲	۴	۱۴

با مقیاس زیاد موافق‌اند. تعدادی از والدین با آموزش مهارت‌های روزمره، اعتماد به نفس، همدلی، مشورت، خلاقیت و تحصیلی برای فرزندشان با مقیاس متوسط موافق هستند، همچنین برخی از آن‌ها هم با آموزش مهارت‌های تحصیلی، اعتماد به نفس، همدلی، مشورت، خلاقیت و روزمره برای فرزندشان با مقیاس کم موافق هستند.

بر اساس پاسخ والدین، جدول ۱ نشان می‌دهد که در آموزش پیش‌حرفه‌ای به دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی در دوره دبستان و راهنمایی، بیشتر والدین با آموزش مهارت‌های اجتماعی، ارتباطی، اعتماد به نفس، خلاقیت، همدلی، مشورت، مهارت‌های روزمره و تحصیلی برای فرزندشان

بر اساس پاسخ والدین به سوال‌های باز پاسخ پرسش‌نامه نیازسنجی، جدول ۳ نشان می‌دهد که حدود ۶۰ درصد از والدین گفته‌اند که نیاز به حمایت مالی دارند. حدود ۴۵ درصد گفته‌اند که مهارت‌های روزمره، اجتماعی و حرفه‌های مناسب در فرزندشان تقویت شود. حدود ۳۰ درصد والدین هم بیان کردند که به مهارت‌های ارتباطی، تحصیلی و ایجاد انگیزه در فرزندشان توجه شود و حدود ۲۰ درصد هم پیشنهاد داده‌اند که آموزش مسائل ریاضی، مستقل بودن و مهارت‌های حرکتی به فرزندشان و مشاوره به والدین در برنامه آموزشی گنجانده شود.

همان‌طور که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود، بیشتر معلمان با آموزش مهارت‌های اجتماعی، ارتباطی، اعتمادبه‌نفس، همدلی، مشورت، روزمره، تحصیلی و مهارت‌های خلاقیت برای دانش‌آموزان با مقیاس زیاد موافق‌اند. تعدادی از معلمان با آموزش مهارت‌های روزمره، اعتمادبه‌نفس، همدلی، مشورت، مهارت‌های تحصیلی و خلاقیت برای دانش‌آموزان با مقیاس متوسط موافق هستند، همچنین برخی از معلمان هم با آموزش خلاقیت، همدلی، مشورت و مهارت‌های تحصیلی برای دانش‌آموزان با مقیاس کم موافق هستند.

جدول ۲. نیازهای اطلاعاتی معلمان دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی (سوال‌های بسته پاسخ)

ردیف	مقوله‌ها	خیلی زیاد و زیاد		متوسط		کم و خیلی کم	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱	آموزش مهارت‌های اجتماعی	۱۰۰	۳۰	۰	۰	۰	۰
۲	آموزش مهارت‌های ارتباطی	۱۰۰	۳۰	۰	۰	۰	۰
۳	آموزش اعتمادبه‌نفس	۹۳	۲۸	۷	۲	۰	۰
۴	آموزش مهارت‌های روزمره	۸۶	۲۶	۱۴	۴	۰	۰
۵	آموزش همدلی و مشورت	۸۶	۲۶	۷	۲	۷	۲
۶	آموزش خلاقیت	۸۶	۲۶	۷	۲	۷	۲
۷	آموزش مهارت‌های تحصیلی	۷۳	۲۲	۱۰	۳	۱۷	۵

جدول ۳. نیازهای اطلاعاتی والدین دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی (سوال‌های باز پاسخ)

ردیف	مقوله‌ها	فراوانی	درصد
۱	نیاز مالی و اقتصادی	۱۸	۶۰
۲	آموزش مهارت‌ها و حرفه‌های مناسب	۱۴	۴۶
۳	تقویت مهارت‌های روزمره	۱۴	۴۶
۴	تقویت مهارت‌های اجتماعی	۱۲	۴۰
۵	تقویت مهارت‌های ارتباطی	۱۰	۳۳
۶	ایجاد انگیزه	۱۰	۳۳
۷	تقویت مهارت‌های تحصیلی	۸	۲۶
۸	آموزش مسائل ریاضی	۸	۲۶
۹	مشاوره و آموزش والدین	۶	۲۰
۱۰	آموزش مستقل بودن	۶	۲۰
۱۱	آموزش مهارت‌های حرکتی و ورزش	۴	۱۳

بر اساس پاسخ معلمان به سوال‌های باز پاسخ پرسش‌نامه نیازسنجی، جدول ۴ نشان می‌دهد که بیشتر معلمان گفته‌اند که به مشاوره و آموزش والدین، ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان، استفاده از افراد متخصص در آموزش مهارت‌های حرفه‌ای، آموزش مشاغل مرتبط با محیط زندگی، مهارت‌های ارتباطی و مسائل ریاضی در برنامه آموزشی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی توجه شود. تعداد زیادی از معلمان هم بیان کردند که آموزش مهارت‌های اجتماعی و حرفه‌های مناسب به دانش‌آموزان و آموزش ضمن خدمت به دبیران و اصلاح نگرش جامعه به دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در آموزش پیش‌حرفه‌ای گنجانده شود و تعدادی از آن‌ها هم بیان کرده‌اند که مهارت‌های تحصیلی، حرکتی، ورزشی و روزمره در برنامه آموزشی پیش‌حرفه‌ای این دانش‌آموزان اجرا شود.

جدول ۴. نیازهای اطلاعاتی معلمان دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی (سوال‌های باز پاسخ)

ردیف	مقوله‌ها	فراوانی	درصد
۱	مشاوره و آموزش والدین	۳۰	۱۰۰
۲	ایجاد انگیزه	۳۰	۱۰۰
۳	استفاده از افراد متخصص در آموزش مهارت‌های حرفه‌ای	۳۰	۱۰۰
۴	آموزش مشاغل مرتبط با محیط زندگی دانش‌آموزان	۲۸	۹۳
۵	تقویت مهارت‌های ارتباطی	۲۷	۹۰
۶	آموزش مسائل ریاضی	۲۶	۸۶
۷	تقویت مهارت‌های اجتماعی	۲۵	۸۳
۸	آموزش مهارت‌ها و حرفه‌های مناسب	۲۴	۸۰
۹	آموزش ضمن خدمت برای دبیران	۲۱	۷۰
۱۰	اصلاح نگرش جامعه به دانش‌آموزان با نیازهای ویژه	۲۰	۶۶
۱۱	تقویت مهارت‌های تحصیلی	۱۵	۵۰
۱۲	آموزش مهارت‌های حرکتی و ورزش	۱۵	۵۰
۱۳	تقویت مهارت‌های روزمره	۱۲	۴۰

بحث و نتیجه‌گیری

برودر (۲۰۰۱) و استوری و ماینر (۲۰۱۱) همخوانی دارد. همچنین با توجه به نتایج ارایه شده، معلمان با استفاده از افراد متخصص در آموزش مهارت‌های حرفه‌ای برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی به‌طور کامل موافق بودند. صمدی (۱۳۸۷) در برنامه آموزش حرفه‌ای به دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی از نظر والدین، به استفاده از افراد متخصص در آموزش مهارت‌های حرفه‌ای اشاره داشته است و همچنین مانیکس (۲۰۰۹) در برنامه فعالیت‌های مهارت‌های زندگی برای دانش‌آموزان دبیرستانی با نیازهای ویژه، آموزش مهارت‌های حرفه‌ای را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین حیطه‌های برنامه خود معرفی کرده است. افزون بر این، در پژوهش حاضر دریافت شد که معلمان نسبت به آموزش مشاغل مرتبط با محیط زندگی دانش‌آموزان، آموزش ضمن

در این پژوهش سعی بر این بوده است که برای آموزش مناسب، شکوفایی استعدادها و توانایی‌های بالقوه دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی از نظر والدین و معلمان، آموزش و پرورش ویژه دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی در آموزش مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای استفاده شود. نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که والدین و معلمان با مولفه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی در دوره پیش‌حرفه‌ای صد در صد موافق هستند و به‌طور میانگین ۸۵ درصد آن‌ها از آموزش اعتمادبه‌نفس، خلاقیت، همدلی و مشورت و مهارت‌های روزمره زندگی در دوره پیش‌حرفه‌ای ابراز رضایت کردند که نتایج به‌دست آمده با برنامه‌های درسی کارکردی تدوین شده وهمن و کرگل (۱۹۹۷)،

و آموزشی، هم برنامه‌ریزان (کارشناسان ستادی و متخصصان برنامه‌ریزی درسی) و هم مجریان (دبیران و کارفرمایان) لازم است از شیوه‌ها و حوزه‌های علمی برای افزایش شدت تاثیر گذاری خود بهره گیرند و این امر لازمه گرایش بیشتر به عدم تمرکز در نظام آموزشی است، به‌طور کلی نتیجه گرفته می‌شود که نظام آموزشی کشور ایران، در زمینه آشنایی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، با مهارت‌های توانمندی پیش‌حرفه‌ای و حرفه‌ای ضعیف عمل کرده است. با آن‌که این وضعیت زیاد رضایت‌بخش نیست و نمی‌تواند پاسخگوی زندگی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی باشد، این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های شفیع‌آبادی (۱۳۸۷)، دوتا و همکاران (۲۰۰۸)، انسلن (۲۰۰۸) و دنیلز (۲۰۰۷) همسو است.

به نظر می‌رسد هر قدر آموزش‌های دریافت‌شده گذشته فرد (مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای) بیشتر در راستای زمینه‌های موجود در محیط زندگی طبیعی او باشد، احتمال موفقیت شغلی وی نیز در بزرگسالی تضمین شده‌تر خواهد بود. این موضوع در ارتباط با افراد کم‌توان ذهنی از حساسیت بیشتری برخوردار بوده است چون این گروه از افراد با داشتن ناتوانی‌های زیاد، وقتی اجتماع مدرسه را ترک می‌کنند، به دلیل کمبود سامانه‌های تامین‌کننده خدمات مورد نیاز شغلی با نبود آموزش‌های ویژه ضروری مرتبط روبه‌رو می‌شوند. افزون بر این، ناآگاهی افراد کم‌توان ذهنی و والدین آن‌ها از منابع و مراکز حمایتی موجب احساس اضطراب و تشویش شده و کیفیت زندگی آن‌ها را پایین می‌آورد (شیرزاد و شغلی‌کناری، ۱۳۸۹). به همین دلیل باید مهارت‌هایی را که برای توانایی مستقل در حیطه‌های حرفه‌ای، اوقات فراغت، خانه، مدرسه و جامعه برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی ضروری هستند، شناسایی شود و با استفاده از ترکیبی از روش‌های گوناگون و با تاکید بر استفاده از مهارت‌ها در محیط‌های واقعی آموزش داده شوند. یکی از آن‌ها آموزش مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای است، منظور از مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای، مهارت‌های اساسی و ضروری هستند که مبنای بسیاری از فعالیت‌های حرفه‌ای را تشکیل می‌دهند (رینولدز، ۱۹۸۷). در واقع برنامه‌ریزی آموزشی برای دوره پیش‌حرفه‌ای، به منظور آماده‌سازی کودکان کم‌توان ذهنی برای ورود به دوره حرفه‌آموزی^۱ و محیط کار ضروری است (دیویس، ۲۰۰۸).

خدمت برای دبیران و اصلاح نگرش جامعه نسبت به دانش‌آموزان با نیازهای ویژه دیدگاه مثبتی داشتند که نتایج به‌دست آمده با نتایج حاصل شده از پژوهش‌های صمدی (۱۳۸۷) و بهراد (۱۳۸۴) همسویی دارد.

با توجه به یافته‌های پژوهش انجام‌شده، معلمان و والدین نسبت به مولفه‌های تقویت مهارت‌های ارتباطی، اجتماعی، تحصیلی و روزمره، آموزش مسائل ریاضی، مهارت‌ها و حرفه‌های مناسب و آموزش مهارت‌های حرکتی؛ دیدگاهی نزدیک به هم داشتند و آموزش این مولفه‌ها را از جمله موارد ضروری در برنامه آموزشی پیش‌حرفه‌ای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی دانستند که با برنامه درسی کارکردی لیتل (۲۰۰۸) و فورمن (۲۰۰۹) برای دانش‌آموزان با ناتوانی‌ها که آموزش مهارت‌های حرکتی، زندگی، تحصیلی و مسائل ریاضی را مدنظر قرار داده‌اند و همچنین با برنامه درسی و سنجش دانش‌آموزان با ناتوانی‌های متوسط و شدید برودر (۲۰۰۱) که آموزش مهارت‌های اجتماعی، ارتباطی، تحصیلی و مسائل ریاضی را مورد توجه قرار داده است، همسویی دارد.

شایان‌ذکر است که دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی صرف‌نظر از علل و سطح کم‌توان ذهنی‌شان، نیازمند آموزشی هستند که آن‌ها را برای زندگی مستقل آماده کند (همتی‌علمدارلو، ۱۳۹۲). یکی از اقدامات اساسی برای دستیابی به این هدف، برنامه‌ریزی آموزشی و توان‌بخشی برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی است. برنامه آموزش پیش‌حرفه‌ای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی در ایران، طی چند سال گذشته روبه‌گسترش بوده و فرآیندی تکاملی را تجربه کرده است. در هر صورت باید به خاطر داشت که افراد کم‌توان ذهنی در بین کمبودهای سازشی در زمینه توانایی‌های شغلی، مشکلات بیشتری را به نمایش می‌گذارند. در این میان، دیدگاه برنامه‌ریزان، کارشناسان و مجریان برنامه یکی از عوامل اثرگذار بر بهبود این خط سیر است. در نظام آموزش و پرورش و فرآیند یاددهی-یادگیری، نمی‌توان یک بحث از تربیت را از دیگری جدا دانست یا متصدیان ویژه‌ای برای تربیت تعیین کرد و از تاثیر گذاری تربیتی سایرین جلوگیری کرد.

از نتایج به‌دست آمده در زمینه سوال‌های پژوهشی استنباط می‌شود که در فرآیند اجرای برنامه‌های درسی

موجود در آن نیز استفاده کند. برای اینکه باعث موفقیت و مستقل شدن دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی در مهارت‌های روزمره، شغلی و حرفه‌ای باشیم، نخست باید مهارت‌های پایه (مهارت‌های زبانی-کلامی و شناختی) را که برای دستیابی به مهارت‌های تحصیلی لازم است در قالب برنامه‌های جامع در این دانش‌آموزان ایجاد یا تقویت کرد. بر همین اساس در آموزش مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، باید به آموزش مهارت‌های اجتماعی، شناختی، پایه تحصیلی (مثل خواندن، نوشتن، ریاضیات، تجسم فضایی)، روابط بین فردی، ارتباطی، عملکردی، تقویت اعتماد به نفس و اخلاقیت توجه شود.

بنابراین پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بر اساس نظر والدین و معلمان، برنامه آموزشی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای ویژه دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی تا آن حد باید گسترش یافته باشند که بتوانند با آموزش مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای لازم باعث کاهش وابستگی افراد کم‌توان ذهنی باشند و موجب افزایش فرصت‌هایی برای شرکت فعال آن‌ها در مدرسه و جامعه شوند، همچنین با دستیابی به مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای و به‌کارگیری این مهارت‌ها در زندگی روزمره نه تنها موجب گسترش دانش و آگاهی افراد کم‌توان ذهنی از محیط پیرامونش شود، بلکه باعث شود تا فرد بتواند عنصر فعالی در جامعه شده و از امکانات مختلف

منابع

- ابطحی، م. (۱۳۹۰). بررسی جایگاه توانمندسازی شغلی در برنامه درسی دوره متوسطه حرفه‌ای دانش‌آموزان آهسته گام آموزش‌پذیر. فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۵، ۱-۳۳.
- افروز، غ. (۱۳۹۱). مقدمه‌ای بر روان‌شناسی و آموزش و پرورش کودکان عقب‌مانده ذهنی (چاپ بیست‌ونهم). تهران: دانشگاه تهران.
- به‌پژوه، ا. (۱۳۹۱). خانواده و کودکان با نیازهای ویژه. تهران: آوای نور.
- بهراد، ب. (۱۳۸۴). محتوای آموزشی و آماده‌سازی کودکان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر در زمینه مهارت‌های زندگی مستقل از دیدگاه معلمان و والدین. پژوهشکده کودکان استثنایی، ۱۷، ۳ و ۲۷۱-۲۹۴.
- سلیمانی، ح؛ و بشاش، ل. (۱۳۹۲). اعتباریابی نسخه تجدیدنظر شده مقیاس زمینه‌یابی نیازهای خانواده برای خانواده‌های با فرزند دارای نیازهای ویژه. مجله دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۱۴، ۴ و ۱۰۸-۱۲۲.
- شیرزاد، ک؛ و شغلی کناری، ط. (۱۳۸۷). تحقق نقش دروس نظری در افزایش کارایی حرفه‌ای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی. ماهنامه تعلیم و تربیت استثنایی، ۷ و ۸۲، ۶۱-۶۷.
- صمدی، ع. (۱۳۸۷). برنامه آموزش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی از دیدگاه والدین. ماهنامه تعلیم و تربیت استثنایی، ۸۲، ۳-۱۳.
- گوردن، م؛ ریان، د و شیلو، ت. (۱۹۷۲). کمک به رشد گفتار و زبان کودکان کم‌توان ذهنی. ترجمه احمد به‌پژوه (۱۳۹۲)، چاپ سوم. تهران: نشر دانژه.
- نصیری، ح؛ و سامانی، س. (۱۳۸۷). بررسی روایی و پایایی و ساختار عاملی مقیاس نیازهای خانواده برای خانواده‌های ایرانی. خانواده‌پژوهی، ۴ و ۱۴، ۱۱۰-۱۲۲.
- همتی، ق. (۱۳۹۰). طراحی برنامه درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان آهسته گام (کم‌توان ذهنی) در دوره ابتدایی. رساله دکتری، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
- همتی، ق. (۱۳۹۲). برنامه درسی کارکردی برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی. تعلیم و تربیت استثنایی، ۵، ۲۴-۳۵.

Al-saaideh, M.A. (2008). Action proposed by teachers to improve the delivery of pre-vocational educational in Jordan. *Journal of Instructional Psychology*, 35(4), 317-335.

Almasri, N.A., Palisano, R.J., Dunst, C.J., Chiarello. L.A., O'Neil, M.E, & Polansky. M. (2011). Determinants of Needs of Families of Children and Youth With Cerebral Palsy. *Chidren Health care*,

- 40, 130-154.
- Alwell, M., & Cobb, B. (2009). Functional life skills curricular interventions for youth with disabilities. *Career Development for Exceptional Individuals*, 32(2), 82-93.
- Arrington, K. (2000). Middle grades career planning program. *Journal of Career Development*, 27(2), 103-109.
- Bilgin, S., Coban, G.I., & Tanriverdi, D. (2012). Reliability and Validity of the Family Needs Scale in a Turkish Population. *Rehabilitation Nursing* 10, 11-22.
- Browder, D. M. (2001). *Curriculum and Assessment for students with Moderate and Severe Disabilities*. New York: Guilford Press.
- Clark, G.M. (1994). Is a functional curriculum approach compatible with an inclusive education model? *Teaching Exceptional Children Journal*, 26(2), 36-39.
- Daniels, T. M. (2007). *Determinations of employment outcomes among persons with disabilities in public vocational rehabilitation (Doctoral Dissertation)*. Retrieved on August 6, 2008 from <http://www.proquest.Org/2008/mentalretardation>.
- Davis, P.K. & Rehfeldt, R.A. (2007). Functional skills Training for People with Intellectual Disabilities. *Handbook of Intellectual and Developmental Disabilities, Issues in Clinical Child Psychology*, 13, 581-599.
- Deng, M., & Harris, K. (2008). Meeting the needs of students with disabilities in general education classrooms in China. *Teacher Education and Special Education*, 31(3), 195-209.
- Dutta, A., Gervery, R., Chan, F., Chou, C., & Dichman, N. (2008). Vocational rehabilitation services and employment outcomes for people with disabilities: A United states study, *Journal Of Occupational Rehabilitation*, 18(5), 326-334.
- Enslin, P.O. (2008). Developing the employability skills of medical assisting students in a vocational high school. *Teaching Exceptional Children Journal*, 25(5), 255-282
- Foreman, P. (2009). *Education of Students with an Intellectual Disability :Research and Practice*. New Jersey: Information Age Publishing.
- Gilbride, G., & Stensrud, R., & Peterson, C. (2000). Employers' Attitudes toward Hiring persons with Disabilities and Vocational Rehabilitation Services. *Journal of Rehabilitation*, 66(4), 17-23.
- Gillard, D., (1995). *Children's Needs and Interests and the National Curriculum*. Applan. New orlean: Salinan press.
- Hemmati alamdarlue, GH. (2009). *Providing pre-career education model primary school*, Tehran: Institute of education studies.
- Linderstorm, L.E., Benz, M.R. (2002). Phases of career development: case studies of young women with learning disabilities. *Journal Of Exceptional Children*, 69(20), 67-83.
- Little, T. C. (2003). *Transition from Middle School to High School :Designing a Middle School Functional Curriculum for Students with Disabilities*. A Dissertation Submitted to the Faculty of The Graduate School at The University of North Carolina at Greensboro in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy.
- Livelli, Paul. (1998). Community based vocational training for student with significant disabilities model: Leadership and initiation. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 13, 45-49.

- Lobben, J. (1997). *Post school employment outcomes of students with disabilities served in secondary vocational education*. London: SAGE Publication.
- Luftig, R.L., & Muthert, D. (2005). Patterns of employment and independent living of adult graduates with learning disabilities and mental retardation of an inclusionary high school Vocational Program. *Journal Of Research In Developmental Disabilities*, 26(10), 317-325.
- Mannix, D. (2009). *Life Skills Activities for Secondary Students with Special Needs*. San Francisco: John Wiley & Sons.
- Reynolds, C.R., & Fletcher- Janzen, E. (2007). *Encyclopedia Of Special Education*. (Third Edition), New Jersey pub.
- Sahan, H. (2009). Teachers Changing Roles and Thire Self- evaluation Regarding Roles Enpected of Them by the Renewed Curricula, *A Social and Behaviora Sciences*, 1, 2738-2747.
- Shafiabadi, A. (2009). *Career rehabilitation for handicapped people*. Tehran: Samt.
- shahnasarian, M. (2001). Career rehabilitation: integration of vocational rehabilitation and career development in the twenty –first century. *Journal Of The Career Development*, 49(3), 275 – 283.
- Storey, K., & Miner, C. (2011). *Systematic Instruction of Functional Skills for Students and Adults With Disabilities*. Illinois :Charles C Thomas Publisher ,LTD.
- Verri, A., Kaltcheva, D., Vallero, E., & Fea, F. (2004). Supported employment of subjects with mental retardation in Pavia Province!. *Journal Of Vocational Rehabilitation*, 21(2), 22-54.
- Walsh, P.N., Lynch, C., & Delacey, E. (1994). Supported employment Irish adults with intellectual disability: the ROAD experience. *International Journal Of Rehabilitation Research*, 17(3), 15-24.
- Wershing, A., Gaylord-Ross, C., & Gaylord-ross, R. (1986) Implementing a community based vocational training model: a process for system change, *Education and Training of the Mentally Retarded*, 21, 130-136.
- Wehman, P., & Kregel, J. (2004). *Functional Curriculum for Elementary ,Middle ,and Secondary Age Students with Special Needs* ,Second Edition .PRO-ED ,Inc.